

Сергієнко Л. В. Дидактичні можливості художніх дискурсів у формуванні комунікативної компетенції студентів // Л. В. Сергієнко // Педагогічні науки : Зб. наук. пр. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – Випуск L. – Ч. 2. – С. 252–255.

УДК 372.881.1.16.12

Лариса Сергієнко
(Лисичанськ)

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ХУДОЖНІХ ДИСКУРСІВ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано дидактичні можливості використання всіх різновидів дискурсів у процесі дидактичної гри щодо розширення діапазону комунікативних можливостей студентів педагогічного коледжу.

Ключові слова: дискурс, комунікативність, стилістичний експеримент, мовленнєва компетенція, дидактична гра.

This article is analysed didactical possibilities of uses all types of discourses in the didactical game's process in order to develop the communicative potential of students of pedagogical college.

Key words: discourse, communicative skills, experiment of style, language competence, didactical game's.

Розбудова незалежності України, розвиток української мови як державної потребують нових підходів до підготовки вчителя початкових класів. Особливе місце в цій підготовці займає курс сучасної української літературної мови не тільки предмет, а й засіб навчання основ усіх наук, від ступеня володіння мовними та мовленнєвими навичками залежить загальний розвиток, формування світогляду майбутнього вчителя.

Мова для вчителя – основне знаряддя професійної діяльності. Він повинен успішно здійснювати навчально-виховний процес, виховувати в учнів почуття

любові до української мови, бажання вивчити її та спілкуватися нею, розвивати інтелектуальні здібності школярів. Ці завдання можна реалізувати, якщо педагог сам досконало володіє мовою, як знаряддям самовираження й спілкування, адже граматико-правописне спрямування навчання української мови, недостатня увага до розвитку мовлення призводять до низької мовленнєвої компетенції особистості майбутнього педагога.

Комунікативність – основний принцип методики викладання мови на сучасному етапі. Це пояснюється тим, що постійною потребою сьогодні стало досконале практичне оволодіння усним літературним мовленням.

Дитина приходить до школи з певними (далеко не завжди правильними) динамічними стереотипами вимови звуків рідної мови та інтонації основних комунікативних типів речень. Ці вміння, на жаль, стають психофізіологічними факторами, які створюють певний бар'єр у виробленні подальших оптимальних шляхів навчання рідної мови.

Теорія мовленнєвої діяльності передбачає обов'язкове врахування ситуації, контексту, в яких реалізовано певну мовленнєву дію, а також її мотивацію. Саме вона лежить в основі комунікативного спрямування цілісного висловлювання – дискурсу, зумовлюючи реалізацію його окремих мовних форм.

Оскільки методика роботи з сучасним дискурсом на заняттях з української мови в педагогічному коледжі ще не була предметом наукового вивчення, спробуємо простежити основні тенденції розвитку сучасного дискурсу й дати рекомендації щодо його використання на заняттях з української мови у вищих навчальних закладах освіти I-II рівнів акредитації.

Мета нашого дослідження – визначити роль художнього дискурсу в успішній реалізації навчально-виховних завдань при вивченні української мови в педагогічному коледжі.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) обґрунтувати й експериментально перевірити дидактичні можливості текстів (дискурсів) у формуванні національно-мовної особистості майбутнього вчителя;
- 2) підібрати різні види сучасних дискурсів з метою реалізації їх дидактичних можливостей на заняттях з української мови в педагогічному коледжі.

Аналіз дискурсу – порівняно нова галузь у розвитку лінгвістики. Якщо раніше досліджувалися фонема, морфема, речення, то тепер дійшла черга до одиниць складніших, які розглядаються у зв'язку з позамовними чинниками. Нові потреби та можливості зумовлюють перегляд уже вироблених і прийнятих мовознавством лінгвістичних понять.

Поява дискурсу в 60-70-і роки ХХ століття зумовлена потребами розширити текст, вийшовши за межі речення, чи розробляти мовні акти, соціальні дії, вивчати мовлення в суб'єктивному аспекті. Поняття “дискурс” уперше вжив бельгійський лінгвіст Е. Бюссанс. Як прийом аналізу дискурсу вивчався представниками німецької школи П. Хартманом, П. Вундерліхом, представниками американської школи, що здійснюють соціолінгвістичний аналіз комунікації, Е. Щегловим, Г. Заксом, розробниками логіко-семіотичного опису різних видів тексту, французькими структуралістами А. Греймасом, Є. Ландовським, що здійснюють семіотичні дослідження в лінгвістиці, а також у лінгвістичній практиці вивчення моделювання породження мовлення представниками когнітивної лінгвістики, в описі етнографії спілкування. Методика чи прийом аналізу дискурсу вперше визначена в 1952 р. З. Харрісом, який поширив дистрибутивний аналіз на вивчення зв'язного тексту із залученням соціокультурної ситуації. У 70-80-і роки дискурс чітко відмежовується від лінгвістики тексту, бо диференціюється текст і дискурс: перший – то абстрактна формальна конструкція, дискурс – різні види її актуалізації в аспекті різних ментальних процесів і позамовних чинників, що здійснює Ван Дейк.

У лінгвістичному сенсі дискурс означає „відрізок мови”, більший за речення. Це – текст “у сукупності з екстралінгвістичними факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія. Поняття дискурс є ширшим за поняття тексту” [4, с. 20].

На базі наведеного лінгвістичного розуміння термін „дискурс” в останні десятиліття серйозно поширив своє значення. Отже, він передусім є мовою, котра розуміється як висловлювання і відтак включає суб’єктів, які говорять або пишуть, а також слухачів, які є об’єктами дискурсу.

За визначенням А. Зеленька, дискурс – це “зв’язаний текст у єдності з позамовними, зокрема прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками...”[1, с. 252].

На заняттях з мови необхідно використовувати зв’язні тексти (дискурси) усіх різновидів: художні, наукові, науково-популярні, публіцистичні. Це важливо, по-перше, тому, що дає студентам усебічне уявлення про стилістичні різновиди мовлення; по-друге, сприяє розвитку в них навичок побудови текстів різних стилів мовлення. Тобто, використання всіх різновидів дискурсів сприяє розширенню діапазону комунікативних можливостей студентів.

Перевага все ж надається художнім дискурсам. Вони вносять у заняття необхідний емоційний компонент, що стимулює навчальну діяльність студентів, підвищує їх інтерес до занять з мови. Художній дискурс впливає на емоції, активізує увагу студентів, їх почуття, уявлення. Таким чином, використання художніх дискурсів забезпечує інтенсивну й продуктивну роботу, адже вони є носіями лінгвістичної інформації в образній формі. Суттєвою рисою мови художньої літератури є її стилістична неоднорідність. Слова й вислови будь-якого літературного стилю, діалектизми, просторіччя – усі ці елементи знаходять своє місце в мові художньої літератури, і вживання їх виявляється досить закономірним, якщо тільки воно естетично вмотивоване.

Естетична й комунікативна функції є надзвичайно важливими в процесі вирішення методичних завдань. Це робить застосування дискурсів особливо ефективним засобом навчання рідної мови, поповнення лексичного запасу

студентів, розширення відомостей про народ, його культуру. Це зумовлене: орієнтацією художників слова на кращі досягнення мовленнєвої народної культури, яка в свою чергу призводить до опори літературної мови на мовлення письменників-класиків як вищий зразок; своєрідністю мовної форми, що сприяє засвоєнню лексики й мовленнєвих зразків.

На необхідності комунікативної діяльності в процесі говоріння й письма наголошує В. Мельничайко, виділяючи вправи на спостереження й аналіз готових зразків літературного мовлення (дискурсів) [3, с. 29]. Ці вправи передбачають спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті (дискурсі), аналіз дискурсів різних типів і стилів мовлення; стилістичний експеримент (синонімічні заміни в дискурсі).

М. Пентилюк, аналізуючи комунікативну основу навчання рідної мови, зазначає, що формування мовленнєвої компетенції забезпечують вправи, як-от: уміння вести діалог, уміння створювати висловлювання (дискурси) різних жанрів, стилів, типів мовлення [5, с. 30].

Як зазначає С. Караман, в процесі роботи над формуванням комунікативних умінь склалися відповідні прийоми роботи над текстом [2, с. 82].

Методи й прийоми інтенсифікації навчання мови передбачають формування комунікативної компетенції студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Робота над дискурсом у єдності форми й змісту дає можливість запропонувати студентам твір, який має бути написаний на основі даного зразка. Такий вид роботи спонукає їх до пошуку, розвиває вміння використовувати мовні одиниці в мовленні. Включаючись у словесну творчість, студенти не тільки глибше досліджують, осмислюють, пізнають красу мови, її значення в житті кожної людини й народу в цілому, але й збагачуються відчуттям краси природи, праці, людських взаємин, набувають уміння виявити себе в слові.

Словесна творчість є могутнім стимулом духовного життя, ефективним засобом духовного розвитку, джерелом натхнення при оволодінні мовою,

мовною культурою, надійним засобом самовираження, самоствердження особистості. Згадаймо, яку велику увагу приділяв словесній творчості В. Сухомлинський. Видатний педагог неодноразово зазначав, що однією з причин слабого духовного розвитку є незадовільна робота з розвитку мовлення [6, с. 519-523].

Реалізація змісту навчання, його мотиваційне забезпечення й конкретна мета заняття досягаються застосуванням певного дидактичного матеріалу. Ефективним є такий підхід до організації навчальної діяльності, за якого реалізується значна кількість навчальних, розвиваючих і виховних завдань. Це сприяє економії часу й підвищує ефективність навчальної діяльності. Таким дидактичним матеріалом є дискурс.

Художні дискурси – засіб розвитку образного мислення студентів. Образні уявлення, що виникають під час роботи з такими дискурсами, допомагають зробити мовні закономірності близькими, ясними, зрозумілими. Ними легко користуватися, відтак, увага до слова зростає й слово постає перед студентами у своїй глибині значень, у взаємозв'язках з історією народу, виступає як акумулятор високих духовних поривів, надій і сподівань.

Робота з дискурсом в процесі застосування дидактичної гри забезпечує органічність переходу від розгляду його змісту, стилю, структури до відбору мовних засобів. У дискурсі виявляються закономірності функціонування мовних одиниць і їх міжрівневі зв'язки. Вони дозволяють при вивченні тієї чи іншої мовленнєвої категорії йти від її функції до форми та значення, категоріальних ознак, а також правил використання в мовленні. Таким чином, оволодіння мовою стає не абстрактним знанням, а свідомою практичною дією. Вивчення мовних категорій на матеріалі дискурсу сприяє тому, що мовні одиниці сприймаються як явища живого мовлення.

Спостереження занять, проведених викладачами Лисичанського педагогічного коледжу Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, дає право стверджувати, що граматичний матеріал, який розглядається на основі дискурсу, сприймається з більшою цікавістю, ніж

під час розбору окремих слів, словосполучень чи речень. При використанні дискурсів не лише усвідомлюються й засвоюються лінгвістичні поняття й категорії, а й розв'язується безліч інших завдань. Ефективність такого підходу до вивчення рідної мови є очевидною. Експериментальна робота переконала, що в групах, де заняття проводилися у формі дидактичної гри із використанням художніх дискурсів, студенти значно швидше просувалися у своєму мовному та загальному розвитку, пізнавальна активність їх була досить великою, а діяльність більш творчою.

Художні дискурси в силу своєї образності й емоційності мають значний виховний вплив на студентів, тому використання їх на заняттях з української мови сприяє успішному поєднанню навчання й виховання. Мовна форма дискурсів слугує досягненню навчальної мети, а змістовне їх наповнення впливає на свідомість студентів, на їхні моральні й естетичні погляди, на поведінку. Робота з художніми дискурсами розширює загальний кругозір студентів, збагачує їх знання не тільки з літератури, а й з історії, культури. Особливу увагу слід приділяти класичним художнім дискурсам, кожен з яких є справжньою перлиною рідної мови.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо застосування дидактичних ігор на заняттях з предметів філологічного циклу у педагогічних вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми, процедури дослідження мови: Посібник. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 283 с.
2. Караман С.О. Методика навчання рідної мови в гімназії. – К.: Ленвіт, 2000. – 174 с.
3. Мельничайко В.Я. Елементи лінгвістичного аналізу художнього тексту на уроках мови // Урок української. – 1999. – №6. – С. 29-35.

4. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – К.: Либідь, 1997. – 360 с.
5. Пентиліук М.І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 30-32.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5т. – К., 1976-1977. – Т.3. – С.519-523.